

زُلف کعبه

آیا ترکیب «زلف کعبه» اضافه استعاری است؟

دکتر سیدعلی کرامتی مقدم

مشهد مقدس - دبیرستان امام رضا (ع)

گویند. در کابلی «زولفی»، پشتو «زلی»، شه‌میرزادی «زلفین» (حاشیه برهان چ معین). رزه که در چفت در آید. دلیل اینکه این لکه زورفین است نه تثنیه زلف: زرفن صدغه؛ همچو زنجیر ساخت زلف راه، مولده مأخوذه من الزرفین (منتهی الارب). گیسو و زلف معشوق را بدان تشبیه کنند (از یادداشت‌های دهخدا):

چفت و زلفین بدر، آن انگله گوی بود
بخیه‌ها جمله در آن باب مثال مسمار
زلفین که در اشعار شعرا می آید و گمان
تثنیه زلف می‌برند، از زلفین به معنی رزه در
و قفل است که به معنی مجازی گرفته‌اند.
دل جراحت کرد آن زلفین چون زلفینش را
بر جراحت بر نهی راحت پدید آرد خدای
منوچهری
چنین اشتباهی در ترکیب «حدیث عشق»
نیز روی داده است؛ در بیت:
مجنون چو حدیث عشق بشنید
اول بگریست پس بخندید

برخی پنداشته‌اند که در این بیت، ترکیب «حدیث عشق» اضافه استعاری و بدین مفهوم است که عشق سخن گفته است؛ در حالی که عشق نگفته بلکه درباره عشق سخن گفته شده است و مصراع: «مجنون چو حدیث عشق بشنید»، یعنی وقتی مجنون، سخن درباره عشق را شنید.

منابع

۱. فارسی ۲، پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۹۶.

۲. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

زلف در بعضی از گویش‌های خراسانی هنوز هم به معنای زنجیری است که از داخل به پشت در خانه می‌اندازند تا در قفل شود.

زلفین، [زُ] (ا) زرفین است و آن حلقه‌ای باشد که بر صندوق و چهارچوب در خانه نصب کنند (برهان) (آنندراج). به همان

به نظر می‌رسد در
این ترکیب، تشبیه
یا استعاره‌ای به کار
نرفته باشد؛ چون زلف
به معنای زلف معشوق
نیست بلکه جزئی از در
کعبه بوده که مجنون،
آن (زلف در کعبه) را به
دست گرفته و با خدا راز
و نیاز کرده است

معنی زورفین است (انجمن آرا). زنجیر (غیاث‌اللغات). زرفین و زنجیر چهارچوبه در و صندوق و جز آن (ناظم‌الاطباء). زرفین. زرفین. زولفین. زورفین. اوستا «زرفن». حلقه‌ای باشد که بر چهارچوب در و صندوق نصب کنند و چفت یا زنجیر را بدان اندازند (فرهنگ فارسی معین). در خراسان حلقه در «زلفین» و «زلفی» و زنجیره آن را زنجیر

داستان لیلی و مجنون اثر نظامی گنجوی یکی از زیباترین داستان‌های عاشقانه ادب فارسی به شمار می‌رود و بخش کوچکی از آن در کتاب «فارسی ۲» آمده است. دانش‌آموزان به این درس علاقه زیادی دارند و با میل و رغبت بسیار بدان توجه می‌کنند. دبیران نیز در تدریس این درس نکات زبانی و ادبی را با توجه خاصی نقد و بررسی می‌کنند. اگر چه پرداختن به نکات زبانی و ادبی باعث التذاد ادبی می‌شود و درک دقیق‌تر، وسیع‌تر و عمیق‌تر دانش‌آموزان از شعر را به دنبال دارد، چنانچه در ارائه مباحث خطایی رخ دهد، می‌تواند تأثیر منفی زیادی بر درک صحیح دانش‌آموز از شعر بگذارد. یکی از ترکیب‌های این درس، «زلف کعبه» است که در بیت:

از جای چو مار حلقه برجست
در حلقه زلف کعبه زد دست

آمده است و برخی از همکاران در شرح این بیت، ترکیب «زلف کعبه» را اضافه استعاری پنداشته‌اند؛ زیرا از دیدگاه آنان به معشوقی تشبیه شده که زلف دارد و چون لوازم «مشبه‌به» به جای «مشبه‌به» آمده است، این ترکیب را اضافه استعاری نامیده‌اند. در حالی که به نظر می‌رسد در این ترکیب، تشبیه یا استعاره‌ای به کار نرفته باشد؛ چون زلف به معنای زلف معشوق نیست بلکه جزئی از در کعبه بوده که مجنون، آن (زلف در کعبه) را به دست گرفته و با خدا راز و نیاز کرده است.

در فرهنگ‌ها این واژه به شکل‌های زرفین، زرفین، زلفین، زورفین و زلفینک آمده است.